

POVIJEST EMOCIJA: DISKUSIJA

JOSIP VUČKOVIĆ

Staroslavenski institut u Zagrebu

UDK: 930.85(497.5)“04/15”

821.163.42(497.5)

Pasijska prikazanja kao „ljubavna“ prenja?

Članak je kritički osvrt na istraživanje u tijeku Ivana Missonija koji iz perspektive povijesti emocija nastoji protumačiti idejno i osjećajno višeglasje hrvatskih srednjovjekovnih pasionskih prikazanja pomoću Rousselotove distinkcije između „fizičke“ i „ekstatičke ljubavi“.

Među člancima u *Zborniku radova s Prve medievističke znanstvene radionice u Rijeci* (2014.) nalazi se i jedan prilog posvećen čitanju hrvatske srednjovjekovne drame iz perspektive povijesti emocija.¹ Posrijedi je rad Ivana Missonija koji nosi naslov „Pojava fizičke i ekstatičke ljubavi u hrvatskim srednjovjekovnim crkvenim prikazanjima: uvodna razmatranja“.² Pri analizi Missonijeva pristupa hrvatskim srednjovjekovnim prikazanjima svakako treba uzeti u obzir i činjenicu da je taj članak zapravo tek preliminarno priopćenje o glavnim tezama i metodološkim okvirima istraživanja koje Missoni provodi u svrhu pisanja doktorskoga rada.³ Iako rezultati znanstvenih istraživanja općenito imaju provizornu narav, osvrt na članak koji je predstavljen kao priopćenje o tekućem istraživanju podrazumijeva daleko izraženiji rizik upuštanja u razglabanje o privremenim autorovim stavovima, koji su se u međuvremenu mogli i promijeniti. S druge strane, reakcije na priopćenja preliminarnoga karaktera mogu se pokazati daleko korisnijima nego kritike izvještaja o dovršenome istraživanju. Naime, u preliminarnoj fazi primljena povratna informacija može kadšto istraživače navesti na pravovremeno suočavanje s prethodno neanticipiranim problemima te im omogućiti da po potrebi modificiraju samo istraživanje ili prezentaciju argumenata u završnoj studiji. U tome je smislu i ovaj osvrt osmišljen kao pokušaj da se ukaže na perspektivu Missonijeva istraživanja, ali i da se upozori na ranjive točke predstavljenoga argumenta.

1 Kosana Jovanović, Suzana Miljan (ur.), *Zbornik s Prve medievističke znanstvene radionice u Rijeci*. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, 2014.

2 Ivan Missoni, „Pojava fizičke i ekstatičke ljubavi u hrvatskim srednjovjekovnim crkvenim prikazanjima: uvodna razmatranja“. U: K. Jovanović, S. Miljan (ur.), *nav. dj.*, str. 141–160.

3 *Isto*, str. 159.

Naslov i opseg istraživanja

Budući da je riječ o istraživanju koje je usmjereno na izvedbene tekstove o Kristovoj muc i skidanju s križa,⁴ nije jasno zašto se naslov općenito referira na „crkvena prikazanja“ umjesto da se ograniči samo na ona „pasioniska“, kao što je to uostalom učinjeno u naslovu engleskoga sažetka istoga članka („The apparition of physical and ecstatic love in Croatian medieval Passion plays – Introductory remarks“).⁵ Naime, pojam *crkveno prikazanje* u uobičajenoj uporabi ne upućuje samo na dramatizacije Kristove muke nego funkcionira kao općenitiji naziv za jedan model neliturgijske religiozne drame u kojemu je načelno bilo moguće realizirati širok raspon biblijskih, hagiografskih i moralističkih tema.⁶ Kada je riječ o starohrvatskoj srednjovjekovnoj drami, među „crkvena prikazanja“ bi se svakako moglo još ubrojiti *Uskrsnutje Isusovo*, koje je zapisano u *Tkon-skome zborniku* iz 16. stoljeća (Zagreb: Arhiv HAZU, sign. IV a 120), te *Muku svete Margarite*, dramatiziranu svetačku pasiju posvjedočenu u trima latiničkim rukopisima – u *Firentinskom zborniku* s kraja 15. ili početka 16. stoljeća (Firenca: Biblioteca Medicea Laurenziana, sign. Ashb. 1582), u *Šibenskom rukopisu* iz 16. stoljeća (Zagreb: Arhiv HAZU, sign. XV–44/8) te u *Zadarskom* iz 17. stoljeća (Zagreb: Arhiv HAZU, sign. I a 44).⁷ Prema tome, manje protežan naslov iz engleskoga sažetka vjerojatno bi točnije odredio opseg samoga istraživanja.

Opis Missonijevih teza

Konceptualnu okosnicu Missonijeva pristupa hrvatskoj srednjovjekovnoj drami tvori Rousselotova teza o „fizičkoj“ i „ekstatičkoj ljubavi“ kao dvama uvelike suprotstavljenim shvaćanjima ljubavi u tekstovima srednjovjekovnih intelektualaca.⁸ Naime, ukazavši na povijesnu varijabilnost načina vrednovanja i kategorizacije osjećajnog života, te upozorivši na mijene u koncipiranju osjećaja srodnih onome što danas shvaćamo kao ljubav,⁹ Missoni izravno očituje da temeljni oslonac njegova rada čini Rousselotova radnja s početka 20. stoljeća: „Uvažavajući sve navedene mislioce i pismoznance, za autorovu se disertaciju od presudne važnosti pokazao Pierre Rousselot (1878.–1915.)

4 Usp. *isto*, str. 148–150.

5 *Isto*, str. 160.

6 Za opseg pojma „crkveno prikazanje“ usp. Francesco Saverio Perillo, *Hrvatska crkvena prikazanja*. Split: Mogućnosti, 1978, passim; Adriana Car-Mihec, *Dnevnik triju žanrova*. Zagreb: Hrvatski centar ITI-UNESCO, 2003, str. 75–91.

7 Za najvažnije podatke o spomenutim tekstovima i rukopisima vidi: Amir Kapetanović, Dragica Malić, Kristina Štrkalj Despot (prir.), *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo. Pjesme plačevi i prikazanja na starohrvatskom jeziku*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2010, str. 741–742, 792–794; Amir Kapetanović, „Najstarije hrvatsko pjesništvo“. U: Kapetanović i dr. (prir.), *nav. dj.*, str. xxxvi – xxxvii, I, liii; Amir Kapetanović, „Dva sveščića stihova iz XVI. stoljeća, navodno Mihovila Vrančića Šibenčanina“, *Čakavska rič* 38 (2010) 1-2, str. 184.

8 Missoni, *nav. dj.*, str. 145.

9 Usp. *isto*, str. 142–145.

sa svojom podrobnom i pronicljivom studijom o problemu ljubavi u srednjem vijeku.¹⁰ Prema Missonijevu sažimanju Rousselotovih teza o srednjovjekovnoj ljubavi, „fizički“ tip „podrazumijeva sklad i uniju između onoga koji voli i onoga koji biva voljen“, a proizlazi iz „sklonosti prirodnih bića da traže vlastitu dobrobit i pronalaze ju u ljubavi prema drugima i prema Bogu“. ¹¹ S druge strane, „ekstatička ili bezinteresna ljubav odlikuje se dvojnošću ljubitelja i ljubljenog, nasilnošću ljubavi, te njenom iracionalnošću i samovoljnošću“. ¹² Oslanjajući se na tako koncipiranu Rousselotovu distinkciju između „fizičke“ i „ekstatičke ljubavi“, Missoni nastoji ispitati njihov status u hrvatskim srednjovjekovnim prikazanjima: „Polazna hipoteza autorove disertacije predmnijeva da se u hrvatskim srednjovjekovnim crkvenim prikazanjima mogu pronaći odjelci tekstova u kojima se očituju značajke fizičkog i ekstatičkog koncepta ljubavi“. ¹³ Pritom se naglašava da je Krist u starohrvatskom pasionskom pjesništvu prikazan kao utjelovljenje „fizičke“ ljubavi, ¹⁴ dok se Marijino ponašanje i iskazi u istim tekstovima nastoje protumačiti kao karakteristike „ekstatičkoga“ tipa. ¹⁵ Zatim se piše o prisutnosti identičnoga obrasca u Marijinim plačevima i pasionskoj drami „gdje su dijalozi Sina Čovječjega i Majke Božje, strukturom neprekinuti, sadržajno inovativni, a opsegom znatno veći od ranijih, obilježeni žustrom unakrsnosti ljubavonosnih besjeda koje sijejaju iz njedara sučeljenih sugovornika“. ¹⁶ Važnost pretpostavljenoga prenja između „fizičke i ekstatičke ljubavi“ za Missonija proizlazi odatle što ono „ne samo da pridonosi razvoju dramatske napetosti, već kroz izmjenične replike glavnih protagonista tvori njeno ishodište. Bez te spoznaje autor ovoga rada drži kako naprosto ne bismo bili u mogućnosti pojmiti djela toga žanra u njihovoj čuvstvenoj, duhovnoj i spoznajnoj sveobuhvatnosti“. ¹⁷

Rousselotova rasprava kao interpretativni obrazac

Upozoravajući na razlike u osjećajnoj usmjerenosti Marijinih i Kristovih iskaza u hrvatskome srednjovjekovnome pasionskome pjesništvu i drami, Missoni zapravo na općenitijoj razini progovara o idejnoj i osjećajnoj polifoničnosti tih tekstova, koji su recipijentima omogućavali da Kristovu muku istovremeno razmotre iz više perspektiva. Budući da problemu polifoničnosti hrvatskih pasionskih tekstova dosad nije bila posvećivana veća pažnja, opravdano je očekivati da bi se na tome polju uz odgovarajuć pristup mogao napraviti istraživački iskorak. Dakako, to ne znači da se određena svijest o idejnom i osjećajnom višeglasju pasionskih prikazanja ne može kadšto uočiti i u

10 *Isto*, str. 145.

11 *Isto*, str. 145. Usp. Alan Vincelette, „Introduction“. U: Pierre Rousselot, *The Problem of Love in The Middle Ages. A Historical Contribution*. Translated and with an Introduction by Alan Vincelette. Milwaukee: Marquette University Press, 2001, str. 17–18.

12 Missoni, *nav. dj.*, str. 145; Vincelette, *nav. dj.*, str. 15.

13 Missoni, *nav. dj.*, str. 147.

14 *Isto*, str. 148.

15 *Isto*, str. 148–149.

16 *Isto*, str. 150.

17 *Isto*, str. 150.

usputnim komentarima ranijih istraživača. Tako se npr. čini da je svijest o višeglasju potvrđena u Kombolovoj *Povijesti hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, u segmentu koji se osvrće na prikaz Kristova rastanka od majke neposredno prije puta u Jeruzalem kamo odlazi proslaviti svoju posljednju pashalnu večeru i prihvatiti muku. Naime, dijalog koji se razvija u tome trenutku izravno kontrastira Kristovu i Marijinu perspektivu, što Kombol tumači kao situaciju u kojoj se „logika materina srca bori protiv nužde“.¹⁸

Iako sama ideja o podrobnijem proučavanju višeglasja u starohrvatskim pasionskim prikazanjima djeluje obećavajuće, nameće se pitanje je li Rousselotova podjela srednjovjekovnih pristupa ljubavi na „fizički“ i „ekstatički“ tip doista najbolje objašnjenje višeglasne naravi pasionskih prikazanja. Deklaraciju odabira metodološkoga okvira u segmentu „Poimanje ljubavi u srednjem vijeku“ ne prati i objašnjenje principa po kojemu je taj odabir izvršen.¹⁹ Izostavljanje pojašnjenja začuđuje i stoga što se radi o podjeli koja potječe iz novovjekovnoga pokušaja sistematizacije srednjovjekovnih filozofsko-teoloških razmišljanja o ljubavi, a ne o podjeli koja je eksplicitno artikulirana u srednjovjekovnim tekstovima.²⁰ Međutim, sama činjenica da se radi o naknadnome sistematiziranju možda i nije toliko problematična koliko pretpostavka da bi filozofija i teologija trebale biti temeljno očište za čitanje prikazanja. Naime, segment koji nosi široko zasnovan naslov „Poimanje ljubavi u srednjem vijeku“ ne nadilazi razinu govora o konceptima i kategorijama kojima su kroz povijest operirali filozofi i teolozi.²¹ Međutim, intelektualne teorije nekoga razdoblja ne odgovaraju nužno poimanjima koja su karakteristična za širu društvenu zajednicu. Tako se ni intelektualno teoretiziranje o osjećajnosti ne mora podudarati s impliciranom pučkom psihologijom i drugim poimanjima koja su bila relevantna u svakodnevi.²² Na mogući raskorak između načina na koji su teoretičari razmišljali o pojedinim emocijama u nekome vremenu i stvarnih komunikacijskih praksi njihovih suvremenika upozorava se i u metodološkim komentarima Barbare Rosenwein, unatoč tome što ta autorica proučavanje povijesti teorijskih pristupa načelno smatra korisnom istraživačkom strategijom utoliko što ona može smanjiti rizik upadanja u nekritičku projekciju vlastitih poimanja na prošlost.²³ Ako se uzme u obzir činjenicu da se u kroatistici uobičajilo govoriti o uvelike pučkome karakteru starohrvatskoga pasionskoga pjesništva i drame,²⁴ obvezujuće je uhvatiti se

18 Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*. Zagreb: Matica hrvatska, 1961, 2. izd., str. 54.

19 Usp. Missoni, *nav. dj.*, str. 145.

20 Usp. Pierre Rousselot, *nav. dj.*, str. 79.

21 Usp. Missoni, *nav. dj.*, str. 142–145.

22 Simo Knuuttila, *Emotions in Ancient and Medieval Philosophy*. Oxford: Clarendon Press, 2004, str. 3.

23 Barbara Rosenwein, „Problems and Methods in the History of Emotions“, *Passions in Context* 1 (2010) 1, str. 15.

24 Usp. Franjo Fancev, „Hrvatska crkvena prikazanja“, *Narodna starina* 11 (1932), str. 146; Nikica Kolumbić, *Po običaju začinjavac. Rasprave o hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti*. Split: Književni krug, 1994, str. 89.

u koštac s pitanjem zašto bi uopće iz intelektualnoga okoliša preuzeta opreka između „fizičke“ i „ekstatičke“ ljubavi bila prikladniji okvir za tumačenje višeglasja u starohrvatskim planktusima i pasionskim prikazanjima negoli npr. u medievistici često navođena opreka između (i) *razumijevanja temeljnih ideja teologije Kristove žrtve* te (ii) *pučke psihologije, društvenih normi i ustaljenih retoričkih obrazaca koji se odnose na očistovanje žalovanja u zajednicama koje su izvodile te tekstove i gledale njihove izvedbe*.²⁵

O kakvoj je povijesti emocija riječ?

Prema kriteriju cilja istraživanja, radovi povjesničara emocija mogli bi se grubo podijeliti na (i) priloge koji nastoje iznijeti nešto novo o emocijama u prošlosti (*povijest emocija u užem smislu*) te na (ii) priloge koji povijest emocija koriste kao sredstvo kojim se nastoji objasniti neku drugu pojavu (*povijest emocija u širem smislu*).²⁶ Budući da je Missonijevo istraživanje zasnovano na primjeni postojećih Rousselotovih shvaćanja srednjovjekovne ljubavi u tumačenju starohrvatskih pasionskih prikazanja,²⁷ njegov bi se rad opravdano mogao okarakterizirati kao potonji tip istraživanja. Missonijeve tvrdnje o ciljevima istraživanja uglavnom su usklađene s takvim određenjem: „Autor nadalje drži kako bi proučavanje crkvenih prikazanja u kontekstu tih dviju oprečnih ljubavi moglo dovesti do obogaćivanja dosadašnjih spoznaja i interpretacija toga žanra jer spomenuti koncepti još uvijek nisu bili primjenjivani kao teoretski kriteriji u analiza strukture i ugođaja srednjovjekovnih književnih djela.“²⁸ Međutim, u uvodnome se odsječku Missonijeva članka najavljuje cilj koji ipak naginje prema *povijesti emocija u užem smislu*: „U tome je pogledu glavna nakana ovoga rada upravo prepoznati, pokazati i potvrditi na koji način hrvatska srednjovjekovna crkvena prikazanja mogu poslužiti kao prvoklasno vrelo za istraživanje emocija, a navlastito ljubavi, u povijesnom kontekstu.“²⁹ Budući da samo istraživanje nije koncipirano na način koji bi vodio prema zaključcima koji bi bili svojstveni *povijesti emocija u užem smislu*, ciljeve istraživanja valjalo bi nešto opreznije formulirati.

Problematične generalizacije o sadržaju građe

Iako se Missonijev rad razmjerno rijetko upušta u izravno komentiranje sadržaja proučavanih tekstova, doneseni komentari nisu uvijek pouzdani. Naglasivši da je Krist

25 Peter Dronke, „Laments of the Maries: From the Beginnings to the Mystery Plays“. U: Gerd Wolfgang Weber (ur.), *Idee, Gestalt, Geschichte. Festschrift Klaus von See*. Odense: Odense University Press, 1988, str. 103–105, 111; Katharine Goodland, „‘Us for to wepe no man mey lett’. Resistant Female Grief in the Medieval English Lazarus Plays“. U: Lisa Perfetti (ur.), *The Representation of Women’s Emotions in Medieval and Early Modern Culture*. Gainesville: Florida University Press, 2005, str. 90–93.

26 Distinkcija formulirana prema: Sarah McNamer, *Affective Meditation and the Invention of Medieval Compassion*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2010, str. 7.

27 Missoni, *nav. dj.*, 147.

28 *Isto*, str. 147.

29 *Isto*, str. 142.

utjelovljenje „fizičke“ ljubavi, a Marija utjelovljenje „ekstatičke“, razmjena replika među tim dvama likovima uopćeno je proglašena okosnicom radnje „dramatiziranih plačeva“ i prikazanja: „Isto vrijedi za dramatizirane plačeve („Klimantovićev zbornik I i II“ te „Osorsko-hvarska pjesmarica“) i crkvena prikazanja (*Muka Spasitelja našega, Uskrsnutje Isusovo, Mišterij vele lip i slavan od Isusa*), gdje su dijalozi između Sina Čovječjega i Majke Božje, strukturom neprekinuti, sadržajno inovativni, a opsegom znatno veći od ranijih“.³⁰ Time se previđa činjenica da u cjelovito sačuvanim plačevima u *Klimantovićevu zborniku I.* (Zagreb: Arhiv Provincijalata franjevac trećoredaca u Zagrebu) i *Klimantovićevu zborniku II.* (Sankt Peterburg: Ruska nacionalna knjižnica, sign. Bč 1) nije potvrđena nijedna Kristova replika.³¹ Budući da prikazanje *Mišterij vele lip i slavan od Isusa, kako je s križa snet, zatim v grob postavljen iz Zbornika prikazanja* (Zagreb: Arhiv HAZU, sign. IV a 47) tematski ne prelazi okvir zemaljskih događaja između Kristove smrti i uskrsnuća, Isusovih replika nema ni u tome tekstu.³² Izravna komunikacija između Krista i Marije nije potvrđena ni u *Uskrsnutju Isusovu iz Tkonskoga zbornika*. Naime, jedina se Marijina replika u tome prikazanju pojavljuje tek na samome završetku, a sadržava zahvalu Magdaleni te pohvalnu molitvu Kristu koji unutar toga prizora uopće ne sudjeluje u radnji.³³ Nadalje, iako je riječ o radu koji

30 Isto, str. 150. U radu nije pojašnjeno zašto je plač iz *Osorsko-hvarske pjesmarice* (Zagreb: Arhiv HAZU, sign. I a 62) svrstan među „dramatizirane“, unatoč tome što je riječ o tekstu u kojemu je popriličan broj stihova pripisan pripovjedačkoj instanci („*Riči pisca*“) (usp. Kapetanović i dr. (prir.), nav. dj., str. 516–548; Kristina Štrkalj Despot, „Gospin plač iz *Osorsko-hvarske pjesmarice*“, *Čakavska rič* 37 (2009) 1-2, str. 132). Osobito je nejasno zbog čega bi taj plač bio „dramatiziraniji“ od formalno slična *Vrbničkoga plača* (Zagreb: Arhiv HAZU, sign. VII 160) koji se kod Missonija naziva „dijaloški“ (Missoni, nav. dj., str. 149; usp. Kapetanović i dr. (prir.), nav. dj., 419–446; Kolumbić, nav. dj., 176). *Plačem iz Osorsko-hvarske pjesmarice* i klasifikacijom plačeva u novije se vrijeme posebno bavio rad: Štrkalj Despot, nav. dj., str. 126–132. Analiza autoričina pristupa problemu klasifikacije plačeva zahtijeva previše prostora pa će tome pitanju biti posvećen zaseban prilog.

31 Usp. Kapetanović i dr. (prir.), nav. dj., str. 452–485, 488–515. Osim u tim dvama plačevima, Kristove replike nisu potvrđene ni u plaču iz *Zbornika dubovnog štiva* (Zagreb: Arhiv HAZU, sign. IV a 92). Usp. isto, str. 392–418. Štrkalj Despot čak tvrdi „da se Isus kao uloga/govornik pojavljuje samo u inačici iz *Osorsko-hvarske pjesmarice*“ (Štrkalj Despot, nav. dj., str. 128). Međutim, taj podatak zapravo nije točan, jer je Kristova uloga ovjerena u Vrbničkome plaču, samo što se on u didaskalijama toga teksta zove „*Gospodin*“ (usp. Kapetanović i dr. (prir.), nav. dj., str. 419–446).

32 Kapetanović i dr. (prir.), nav. dj., str. 770–790.

33 Isto str. 767–768. Doduše, uvodni opis u *Hrvatskom srednjovjekovnom pjesništvu* spominje još jednu Marijinu lamentaciju u *Uskrsnutju Isukrstovu*: „Drugi se dio prikazanja otvara Marijinim plačem i dolaskom triju Marija na Isusov grob“ (Isto, str. 741). Budući da se ne specificira o kojoj je Mariji riječ, moglo bi se pomisliti da je riječ o Kristovoj majci. Pretpostavljam da je taj opis motiviran čitanjem didaskalije „*Počine plač Marije Magdaleni, sestres(ve)te Marije*“ kao najave Marijina obraćanja Magdaleni (Isto, str. 761). Međutim, iz samoga sadržaja te replike koja o Kristovoj majci govori u trećem licu („*Gospoja nas tukoje moli / da pojdemo na trg doli, / da pomasti poiščemo, / ku će sinka pomažemo*“), te iz sadržaja sljedeće replike u kojoj se Marija Jakovljeva obraća Magdaleni („*O sestrice Magdalena, / ka s' žalosti vsake puna / (...) / ter bi htila jure pojti / i s pomastju grobu dojti. / Zato sada vse pojdimo / t(e) r do trga mi dojdimo / da pomasti mi kupimo, / tebe grobu vse združimo*“) postaje jasno da lamentacija na početku drugoga dijela prikazanja zapravo pripada Mariji Magdaleni (Isto, str. 761–762).

se primarno bavi emocijama, u potpunosti se previđaju moguće razlike u načinu prikazivanja emocija Marije Magdalene, Ivana, Josipa iz Arimateje i Nikodema.³⁴ Naime, Missoni tim likovima najprije nediskriminativno pripisuje nastojanja oko pobuđivanja ili pojačavanja Marijina žaljenja: „Ivan i Marija Magdalena u prvome redu, a zatim i Marijine „Gospoje“ (Marija Saloma i Marija Kleofina), te Nikodem i Josip iz Arimateje, potreseni Kristovim strahotnim trpljenjem na križnome putu, uzagrepce se natječu tko će Djevicu žešće rascviliti“.³⁵ Potom istim likovima podjednako nediskriminativno pripisuje konsolacijske iskaze od trenutka kada Krist zatraži od Marije suzdržavanje od suza: „Međutim nakon što ju sam Jaganjac Božji usrdno i ljubežljivo zamoli da se uspokoji i prestane plakati, ti likovi vođeni njegovim primjerom u isti mah počinju Gospu ništa manje agilno tješiti“.³⁶ S obzirom na već spomenutu odsutnost Kristovih replika u nekim plačevima, valja istaknuti da je u najmanju ruku riječ o problematično formuliranoj hipotezi. Naime, nju dovodi u pitanje već i činjenica da se Josip iz Arimateje i Nikodem u pasionskim tekstovima u pravilu spominju tek nakon Kristove smrti, u dijelovima koji obrađuju skidanje njegova tijela s križa i polaganje u grob. S druge strane, kada je riječ o korpusu starohrvatskih Marijinih plačeva, doista bi se moglo govoriti o transformacijama emocionalnoga naboja Ivanovih iskaza unutar pojedinačnoga teksta, iako plač iz *Osorsko-hvarske pjesmarice*, koji sadržava samo jednu Ivanovu repliku,³⁷ pokazuje da se ipak ne radi o neizostavnome žanrovskome pravilu. Nadalje, u nastavku autorovih istraživanja bilo bi korisno pokazati nešto više osjetljivosti za varijacije u načinu na koji su pojedine osobe bile prikazane u različitim tekstovima. Na takav bi nas pristup npr. trebale potaknuti varijacije u reprezentaciji Josipa iz Arimateje. Iako će u planktusima s pripovjedačkom instancom (*Picićeva pjesmarica*, *Vrbnički plač*, *Osorsko-hvarska pjesmarica*) kadšto sâm pripovjedački glas Josipu pripisati plač, suze ili uzdahe,³⁸ ni u jednome sačuvanome starohrvatskome planktusu nije ovjereno njegovo lamentiranje. Nasuprot tome, u *Muci Spasitelja našega* Josip iz Arimateje prikazan je kao nešto manje suzdržan lik koji lamentira skidajući Kristovo tijelo s križa.³⁹ Naravno, ove primjedbe ne dovode u pitanje opravdanost govora o postojanju idejnoga višeglasja u starohrvatskim pasionskim plačevima i prikazanjima, ali svakako ukazuju na manjkavosti u Missonijevu opisu distribucije pojedinih idejnih i osjećajnih perspektiva.

34 Usp. McNamer, *nav. dj.*, str. 137–146; Josip Vučković, „Jur ne plači ni već cvili“ – tko sve plače u starohrvatskim planktusima“. U: V. Badurina Stipčević, M. Mihaljević, S. Sudec (ur.), *Hrvatsko glagoljaštvo u europskom okružju. Međunarodni skup povodom 110. obljetnice Staroslavenske akademije i 60. obljetnice Staroslavenskoga instituta. Krk, 5. i 6. listopada 2012. Program i sažetci izlaganja*. Zagreb: Staroslavenski institut, 2012, str. 50.

35 Missoni, *nav. dj.*, str. 149.

36 *Isto*, str. 149.

37 Usp. Kapetanović i dr. (prir.), *nav. dj.*, str. 522–523.

38 *Isto*, str. 385, 387, 442, 444, 547.

39 *Isto*, str. 732. Usp. Josip Vučković, „Emocije u hrvatskim srednjovjekovnim prikazanjima muke i pobuđivanje suosjećanja“. U: A. Kapetanović (ur.), *Poj željno! Poimanje i iskazivanje emocija u hrvatskoj pisanoj kulturi srednjega i ranoga novoga vijeka*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2012, str. 142.

Zaključak

U analiziranome članku Missoni stavlja daleko veći naglasak na višeglasnu narav pasionskih prikazanja nego što su to činili prethodni istraživači. Iako bi proučavanje polifoničnosti pasionskih prikazanja samo po sebi moglo biti perspektivan pristup građi, logika odabira Rousselotove distinkcije između „fizičke“ i „ekstatičke ljubavi“ kao osnovnoga objasnidbenoga obrasca nije dostatno obrazložena. Potreba za temeljitijim obrazloženjem odabira interpretativnoga obrasca osobito dolazi do izražaja stoga što se iste pojave mogu objasniti i kao posljedica napetosti između *osnovnih znanja o teologiji Kristove muke te pučke psihologije i običaja*. Nadalje, utvrđene manjkavosti u generalizacijama o sadržaju proučavanih tekstova svakako ukazuju na potrebu za pažljivijim iščitavanjem građe, tim više što je ovdje upravo bila riječ o generalizacijama koje bi trebale ilustrirati temeljnu autorovu tezu.

SUMMARY

Croatian Passion Plays as „Amorous“ Disputation

In this paper I analyze a recent interpretation of the medieval Croatian Passion plays put forward by Ivan Missoni in which the inner workings of the genre are understood as the interplay between the „physical“ and „ecstatic love“. However, the differences in the emotional and ideological content of Christ's and Mary's utterances are not necessarily best understood as the tension between the notions of love inferred by Pierre Rousselot from the material produced by medieval intellectuals (*Pour l'histoire du problème de l'amour au Moyen Age*, 1908). Namely, medieval Croatian Passion plays are a popular genre, and the polyphony of ideas might actually reflect the tension between (i) the basic understanding of the theological meaning of Christ's sacrifice and (ii) local folk psychologies and norms regulating mourning practices in communities that used to perform these texts (cf. Dronke, Goodland). While Missoni's decision to rely on Rousselot is never fully explained, the possibility of other sound interpretations of the same phenomena at the very least indicates that the author's choice of interpretative framework is arbitrary. In addition to the problems stemming from the arbitrariness of the interpretative framework, Missoni's paper contains a number of faulty generalizations about the content of the sources and it hasn't been entirely successful in describing the distribution of various ideological and emotional perspectives in lamentations of Mary and Passion plays. While Missoni's proposal to study the polyphony of ideas in medieval Croatian Passion plays and Mary's lamentations shows a great appreciation for the complexity of the genre, considerable methodological refinements and a more meticulous reading of the sources are needed if his research is to yield reliable results.